

## МЕТОДИЧНИЙ КОМЕНТАР

### Компетентнісно орієнтоване навчання іноземних мов у сучасних загальноосвітніх навчальних закладах: сутність, виклики і перспективи

#### Укладачі методичних рекомендацій:

**В. Г. Редько**, завідувач відділу навчання іноземних мов Інституту педагогіки НАПН України, кандидат педагогічних наук, доцент — керівник проекту;

**Т. К. Полонська**, старший науковий співробітник відділу навчання іноземних мов Інституту педагогіки НАПН України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник;

**О. С. Пасічник**, старший науковий співробітник відділу навчання іноземних мов Інституту педагогіки НАПН України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник;

**Н. П. Басай**, науковий співробітник відділу навчання іноземних мов Інституту педагогіки НАПН України.

Визначальними пріоритетами змісту сучасної шкільної іншомовної освіти є її спрямування на компетентнісну, комунікативну, діяльнісну, особистісно орієнтовану, культурологічну парадигми навчання. Зміст навчання забезпечується єдністю предметного, процесуального та емоційно-ціннісного компонентів і створюється на ідеях оволодіння іноземною мовою в контексті міжкультурної парадигми, що передбачає взаємопов'язане засвоєння мови і культури народу, що нею спілкується. Такий підхід зумовлює формування в учнів готовності до міжкультурної комунікації в межах типових сфер, тем і ситуацій спілкування, окреслених чинною навчальною програмою. Саме ці тенденції мають бути домінуючими у професійній діяльності вчителів іноземних мов у 2017–2018 навчальному році під час їхньої роботи в початковій, основній і старшій школі.

Компетентнісно орієнтоване навчання іншомовного спілкування проявляється насамперед у процесі комунікативної діяльності, коли школярі не тільки отримують певні прагматично спрямовані знання, але й виконують систему навчальних дій, що забезпечують оволодіння цими знаннями у практичній діяльності. Лише за умови, що *кожен учень умотивовано братиме участь у виконанні навчально-комунікативних дій, усвідомить їх функціональне призначення в комплексі з іншими діями*, дасть йому змогу набути досвід комунікації в усній і письмовій формах.

*Основними напрямками трансформації змісту навчання іноземних мов відповідно до компетентнісної парадигми* можуть бути такі:

а) дидактичне переосмислення сутності навчального матеріалу під кутом зору його доцільності, доступності, відповідності комунікативним потребам учнів, певної вікової категорії оптимальності для забезпечення їхніх комунікативних намірів;

б) визначення значущих для учнів зв'язків вивченого матеріалу із життєвою практикою, що асоціюється з рівнем його прагматичності — сферами використання в реальних умовах спілкування;

в) забезпечення ефективної активізації мовного й мовленнєвого матеріалу в різних видах мовленнєвої діяльності через умотивованість навчальних операцій і дій, використання оптимальної системи вправ і завдань та методично доцільних додаткових дидактичних засобів;

г) сприяння усвідомленому і вмотивованому засвоєнню учнями способів діяльності з навчальним іншомовним матеріалом у межах певного кола понять, явищ, процесів, об'єктів, фактів, зокрема тем для спілкування, текстів для читання, змісту вправ і завдань, змісту правил-інструкцій тощо.

Саме ці положення мають слугувати вчителю підґрунтям для побудови змісту компетентнісно орієнтованого навчання іноземних мов у сучасному ЗНЗ, на це повинен бути спрямований зміст кожного уроку.

Важливим компонентом компетентнісно орієнтованого змісту навчання іноземної мови є формування в учнів уміння вчитися як цілісного особистісного утворення, котре включає знання про способи діяльності, досвід їх застосування, надбання пізнавального іншомовного досвіду, ціннісного ставлення до процесу учіння. Учителям варто враховувати факт, що здатність самостійно діяти учні виявляють індивідуально у процесі усвідомленого самостійного виконання іншомовних операцій і дій відповідно до власних індивідуальних можливостей, характерних своєму віку. Роль учителя в цьому процесі зводиться до раціоналізації та оптимізації діяльності кожного учня, своїми вказівками та кваліфікованими діями пробудити в ньому відчуття спроможності в успішному виконанні поставлених завдань і задоволення від виконаної роботи.

Компетентнісно орієнтоване навчання іноземних мов передбачає усвідомлене оволодіння учнями певними знаннями, навичками й уміннями використовувати їх в іншомовній комунікативній діяльності. Учитель має сприяти набуттю учнями досвіду в різних сферах іншомовної комунікативної діяльності, урахувуючи вікові особливості школярів на різних ступенях навчання: у початковій, основній та старшій школі. Учитель повинен забезпечити оволодіння учнями обсягом необхідних знань, навичок і умінь, які дозволяють досягнути якості іншомовного досвіду, визначеного Загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти і репрезентованого в дескрипторах А1, А2, В1, В2.

**Учень має знати:**

- ♦ як організувати/підтримувати іншомовне спілкування в різних соціально-комунікативних умовах відповідно до тематики, окресленої навчальною програмою;
- ♦ які мають бути норми комунікативної поведінки за різних обставин спілкування;
- ♦ якими мовними одиницями доцільно керуватися під час продукування усних і писемних висловлень у різних часових і локальних ситуаціях;
- ♦ які мовленнєві зразки необхідно використовувати в різних умовах спілкування, зокрема із представниками різних соціальних статусів і груп, на зустрічах/зібраннях різного соціального спрямування;
- ♦ з яких джерел і якими способами здобувати необхідну інформацію для задоволення власних комунікативних потреб;
- ♦ як проявляти гнучкість своєї комунікативної поведінки і які невербальні стратегії використовувати за умов дефіциту певного мовленнєвого досвіду;
- ♦ якими методами і в який спосіб удосконалювати власний іншомовний комунікативний досвід.

*Учень має вміти:*

- ♦ адекватно реагувати на мовленнєві та немовленнєві коди свого іншомовного співрозмовника;
- ♦ орієнтуватися в міжкультурній ситуації під час спілкування, передбачати можливі культурологічні перешкоди та долати труднощі, пов'язані з ними;
- ♦ долати міжкультурні непорозуміння та конфліктні ситуації під час спілкування у формі діалогу культур;
- ♦ порівнювати значення культурологічних процесів і явищ у різних культурах (чужій і своїй);
- ♦ толерантно ставитися до іншої культури, поважати її особливості, навіть якщо вони відрізняються від національної культури, чи суперечать їй;
- ♦ адекватно добирати для спілкування лексичні одиниці з національно-культурним компонентом відповідно до умов комунікації та розпізнавати їх в усному та писемному мовленні (лінгвокраїнознавчі знання);
- ♦ адекватно використовувати вербальні культурологічні знання в ситуаціях іншомовного міжкультурного спілкування, зокрема враховувати його мету, соціальні обставини й особливості (соціальний статус, професію, вік тощо) партнера/партнерів по спілкуванню;
- ♦ прогнозувати можливу мовленнєву та немовленнєву поведінку партнера по спілкуванню й уміти адекватно поводити себе у вербальному і поведінковому аспектах;
- ♦ успішно реалізовувати творчі комунікативні завдання, яким не властиві раніше запрограмовані способи виконання;
- ♦ не тільки володіти певним обсягом навчального матеріалу відповідно до вимог чинної програми, але й використовувати способи діяльності, що забезпечують успішність освіти;
- ♦ виробляти свої способи творчої навчально-пізнавальної діяльності відповідно до індивідуальних можливостей, усвідомлено створювати власну траєкторію навчання;
- ♦ трансформувати, модифікувати, експериментувати з метою вдосконалення змістового і процесуального складників своєї навчальної роботи;
- ♦ переборювати побоювання припуститися помилок у процесі оволодіння іншомовною комунікативною діяльністю, що часто, як засвідчує практика, виявляється психологічною перешкодою для участі у спілкуванні;
- ♦ володіти емпатією як готовністю до спілкування із представниками інших культур, толерантно ставитися до них, до їхнього життєвого досвіду та умов, у яких відбувається комунікація;
- ♦ адекватно використовувати невербальні засоби спілкування з метою досягнення очікуваних результатів;
- ♦ формувати в собі відчуття здогадки, антиципації, синонімії тощо і, за потреби, уміти раціонально користуватися ними;
- ♦ самостійно створювати мовленнєвий продукт як в усній, так і в письмовій формі, що відповідає параметрам, які до нього визначаються за тематикою, обсягом, структурою, змістом, мовним наповненням;
- ♦ творчо й успішно взаємодіяти з іншими суб'єктами навчального процесу, толерантно до них ставитися, відчувати власну відповідальність за результати колективної діяльності;

- ♦ бути вмотивованою та зацікавленою особистістю у виконанні навчальних іншомовних комунікативних завдань, проявляти активність під час вербальної взаємодії, відповідати за рівень власного розвитку, власної освіти і власного виховання;

- ♦ об'єктивно оцінювати свої навчальні іншомовні здібності й уміти їх коригувати відповідно до запрограмованого рівня та комунікативних потреб.

Цих якостей можна досягти, якщо вчителі будуть дотримуватися певних умов під час проведення уроків з іноземних мов:

- ♦ використовувати мовний і мовленнєвий матеріал для навчання іншомовного спілкування відповідно до комунікативних потреб учнів певної вікової категорії та раціонально його структурувати у змісті навчання;

- ♦ методично доцільно визначати комплекс навчальних дій, якими повинні оволодіти школярі під час набуття досвіду іншомовної комунікативної взаємодії;

- ♦ дидактично доцільно добирати вправи і завдання як засоби оволодіння мовними операціями та мовленнєвими діями, що забезпечують виконання комунікативних намірів учнів у межах певних тем спілкування, окреслених навчальними програмами;

- ♦ визначати номенклатуру навчальних стратегій, якими повинні оволодіти й уміти самостійно керуватися учні для досягнення ефективної організації своєї навчальної роботи та забезпечувати її раціональне використання в навчальному процесі;

- ♦ долучати до змісту уроків види і форми навчальної діяльності, характерні процесу реальної комунікації в різних соціальних умовах мовленнєвої взаємодії та є посильними для учнів різних вікових категорій;

- ♦ використовувати навчально-мовленнєві ситуації як засоби навчання, що орієнтують учнів на дотримання відповідної комунікативної поведінки під час спілкування в різних соціально-комунікативних умовах;

- ♦ визначати оптимальний обсяг соціокультурної інформації та ефективні види і форми діяльності для навчання учнів спілкування у формі діалогу культур.

Уявляється, що зазначені вище рівні навченості школярів можуть слугувати вчителям орієнтирами для організації компетентісно спрямованого процесу навчання іншомовного спілкування у ЗНЗ. Розглянемо основні напрями розвитку процесу навчання іноземних мов на різних ступенях.

У початковій школі (1–4 класи) важливо зацікавити учнів у вивченні іноземної мови, викликати в них позитивне ставлення до предмета, вмотивувати необхідність і значущість володіння іноземною мовою як неповторним засобом міжкультурного спілкування. Початкова школа має забезпечувати наступність і безперервність процесу навчання іноземної мови в усьому курсі середньої школи, сформувані в учнів базові навички й уміння, необхідні для подальшого розвитку іншомовної комунікативної компетентності в основній і старшій школі. Вона повинна виховувати комунікативні потреби в пізнанні інших країн і народів, у пошуку друзів не тільки для спілкування, але й для розв'язання певних проблем власної життєдіяльності. На цьому етапі особлива увага вчителів має спрямовуватися на формування в учнів навичок і вмінь спілкуватися в усній і письмовій формах у межах визначених сфер, тем і ситуацій відповідно до вікових особливостей молодших школярів, їхніх інтересів і на основі використання для цього прийнятих мовленнєвих зразків. Учні вчать виконувати нескладні

творчі вправи і завдання, спрямовані на розвиток креативного мислення, у них формуються вміння переносити засвоєний навчальний матеріал в інші ситуації спілкування, давати оцінку певним явищам і діям, які їм доступні для усвідомлення.

На цьому етапі мають превалювати рецептивно-репродуктивні види навчальної діяльності, котрі виконуються за зразком або іншою вербальною опорою як орієнтовною основою діяльності. Під кінець початкової школи учні виконують нескладні продуктивні види діяльності.

Для успішної реалізації освітньо-розвивального потенціалу іноземної мови в початковій школі вчителям необхідно сприяти тому, щоб процес залучення учнів до вивчення предмета не тільки розширював їхній світогляд, але й сприяв глибшому розумінню власної культури та її ролі в духовному й моральному розвитку людства.

Процес навчання на цьому етапі організовується відповідно до мережі годин, визначених навчальним планом, і з урахуванням можливості збільшення їх кількості за рахунок варіативної частини. У зв'язку з цим для повноцінного забезпечення навчального процесу вчителям доцільно пропонувати вправи і завдання, котрі узгоджуються з віковими можливостями учнів молодшого шкільного віку. Згідно із європейськими стандартами після завершення навчального курсу в початковій школі учні мають досягти рівня А1.

**В основній школі (5–9 класи)** розпочинається етап систематичної та послідовної роботи з автентичними навчальними матеріалами, які сприяють оволодінню нормативним спілкуванням. Помітно зростає обсяг навчального матеріалу, у тому числі того, який спрямований на формування соціокультурної та соціолінгвістичної компетентностей. Чіткіше проявляється функція іноземної мови як засобу міжкультурного спілкування і як інструмента в діалозі культур і цивілізацій сучасного світу. Оволодіння іноземною мовою все частіше розглядається не як накопичення певної суми знань про мову, а як певний рівень сформованості навичок і вмінь використовувати її для усного й писемного спілкування, як механізм пізнання інших народів і культур.

Програмова тематика для спілкування охоплює різноманітні галузі знань, серед них і ті, які були об'єктом вивчення на уроках з інших навчальних предметів (міжпредметні зв'язки), і з власного життєвого досвіду. Зростає доля самостійної роботи учнів, урізноманітнюються види навчальної діяльності, активно використовуються мовленнєві ситуації, що наближають навчальне спілкування до реальних умов. Учні поступово оволодівають уміннями читати різножанрову літературу, розуміти радіо- і телепрограми доступного рівня складності відповідно до набутого іншомовного досвіду.

Саме ці особливості мають слугувати вчителям підґрунтям для вибору вправ і завдань, які здатні забезпечувати успішне виконання вимог навчальних програм. Відповідно до європейських стандартів учні загальноосвітньої школи мають досягти рівня А2, а учні спеціалізованих шкіл — А2+.

**У старшій школі (10–11 класи)** оновлення змісту пов'язане насамперед з упровадженням рівневого навчання іноземних мов. Такий підхід зумовлює використання різних дидактичних підходів до організації процесу навчання та форм і методів оволодіння навчальним матеріалом, зокрема активізації та контролю рівня його засвоєння відповідно до вікових особливостей старшокласників. У них активно формуються важливі особистісні якості: мотивація,

усвідомленість способів виконання навчальних дій, самостійність, здатність до самоконтролю, до оцінювання об'єктів і явищ, на які спрямовується іншомовна комунікативна діяльність, здатність висловлювати своє ставлення до об'єктів спілкування та давати їм оцінку, обґрунтовувати власну позицію.

На цьому ступені активно використовується, систематизується й узагальнюється мовний, мовленнєвий і комунікативний досвід учнів, набутий ними на попередніх етапах вивчення мови. Учителі мають активніше долучати до роботи на уроках види навчальної діяльності, що все більше набувають форм, наближених до реальних умов спілкування. Широко використовуються творчі, проектні, групові, інтерактивні форми роботи учнів. Розвиваються вміння професійно спрямованого використання іноземної мови відповідно до певної галузі знань. Може практикуватися введення інших курсів, які викладаються іноземною мовою. Рівень навчальних досягнень учнів старшої школи відповідно до європейських стандартів має досягати B1, а випускників спеціалізованих шкіл — B2.

Згідно із компетентісно орієнтованим навчанням іноземних мов і з урахуванням психофізіологічних можливостей учнів різних вікових категорій учителів необхідно доцільно добирати для використання на уроках засоби оволодіння іншомовним спілкуванням (вправи, завдання, ілюстрації, форми і види навчальної комунікативної діяльності тощо). Вони набувають дещо інших функцій і мають відповідати певним критеріям:

- ◆ умотивувати навчальну роботу школярів, спрямовану на оволодіння іншомовним спілкуванням;
- ◆ активізувати мовленнєву діяльність учнів, адаптувати їх до реальних умов спілкування;
- ◆ забезпечувати включення комунікантів у процес ситуативного спілкування і сприяти усвідомленню ситуативності його змісту;
- ◆ сприяти дидактично доцільній організації спілкування, давати учням змогу усвідомлювати свою роль у процесі мовленнєвої взаємодії;
- ◆ сприяти усвідомленому виконанню школярами мовленнєвих дій для засвоєння способів діяльності з метою оволодіння значенням, формою, функціями мовних одиниць у спілкуванні;
- ◆ сприяти розвиткові комунікативної прагматичності в доцільному використанні мовних і мовленнєвих засобів для продукування та ідентифікації мовленнєвих текстів в усній і письмовій формах;
- ◆ забезпечувати усвідомлення школярами функціональності комунікативних актів під час конструювання змісту і структури мовленнєвих висловлень;
- ◆ сприяти розвиткові комунікативного мислення, свідомому переключенню думки/змісту з одного об'єкта на інші;
- ◆ сприяти розвиткові рефлексії щодо власних досягнень і готовності до самовдосконалення;
- ◆ сприяти розвиткові емоційності спілкування, набуттю досвіду адекватної комунікативної поведінки під час мовленнєвої взаємодії з комунікантами різних соціальних статусів і за різних умов;
- ◆ забезпечувати формування вмінь здійснювати комунікативну взаємодію, характерну реальному процесу спілкування: розпочинати, продовжувати, завершувати акт спілкування, перезапитувати, заперечувати, висловлювати власне ставлення, давати оцінку, обґрунтовувати свою точку зору.

Проблема компетентісно орієнтованого навчання іноземних мов у сучасному ЗНЗ тісно пов'язана з різноманітними аспектами, на які вчитель має звертати особливу увагу і доцільно їх використовувати у своїй діяльності. Одним із найважливіших з них у цьому плані є питання співвідношення видів мовленнєвої діяльності. У зв'язку з тим, що шкільною навчальною програмою передбачається формування в учнів іншомовної комунікативної компетентності, що ототожнюється з оволодінням і володінням мовою як засобом спілкування, то й сам навчальний процес має бути зорієнтованим на всі види мовленнєвої комунікації. Сучасна теорія навчання іноземних мов розглядає такий процес як багатоаспектну діяльність, спрямовану на комплексне оволодіння говорінням, аудіюванням, читанням, письмом. Комплексна мета не означає, що учні мають оволодіти видами мовленнєвої діяльності рівномірно й одночасно. Упродовж усього шкільного курсу навчання іноземної мови на певному етапі можливе домінування одного або кількох видів, а також різноманітні зміни в їх співвідношенні. Наприклад, навчання іноземної мови в першому класі розпочинається із пропедевтичного курсу, який проводиться з використання усної основи навчання. На уроках учні лише слухають мовлення, заучують і повторюють найбільш типові мовленнєві зразки шкільної побутової тематики. Тобто на цьому етапі пріоритети віддані аудіюванню та говорінню. Лише із другого семестру поступово розпочинається робота з навчання читання й письма, проте вони не займають такого місця, як усне мовлення. На подальших етапах оволодіння видами мовленнєвої діяльності здійснюється системно, взаємопов'язано, збалансовано, відповідно до комунікативних потреб і ситуацій спілкування.

### **Організація навчання краєзнавчого матеріалу у формі діалогу культур**

Вивчення будь-якої теми в усіх сферах комунікації, визначених навчальною програмою (особистісній, публічній, освітній та професійній), збагачується соціокультурними елементами. Уведення соціокультурних компонентів у засобах навчання реалізується як на *мовному* (за рахунок використання найбільш розповсюджених імен людей, назв міст, вулиць, географічних назв і свят у змісті навчальних текстів і діалогів, які містять у собі зразки, характерні автентичному мовленню), так і на *фактологічному* рівні (через ознайомлення учнів з особливостями життя та культури у країнах мови, що вивчається). Реалізація такого підходу дає змогу сформувати в учнів знання, а також уміння й навички, необхідні для існування в мультикультурному світі, здатність адекватно сприймати нетипові прояви іншої культури, бути активним учасником *діалогу культур*.

Поняття «*діалог культур*» передбачає таку організацію процесу навчання іншомовного спілкування, у якому на рівноправних позиціях співіснують різні види комунікативної діяльності, зміст яких, з одного боку, містить інформацію про особливості життєдіяльності країни, мова якої вивчається, а з іншого, — власної країни, громадянами якої є учні. Відтак, одним із аспектів реалізації *діалогу культур* у навчальному процесі є формування в учнів власної *національної ідентифікації*, що не уявляється можливим без урахування соціокультурних особливостей власної країни. З цією метою на уроках іноземних мов учнів доцільно знайомити з відповідною тематичною інформацією (через тексти для читання, діалоги, окремі вправи і завдання, ілюстрації тощо). Для цього вчителів варто використовувати дидактично доцільні засоби активізації цієї інфор-

мації в різних формах комунікативної взаємодії. Процес навчання має забезпечувати учням можливість не лише отримувати тематичну інформацію від своїх співрозмовників відповідно до власних комунікативних потреб, але й надавати їм аналогічні відомості про особливості життя у своїй країні. Проте, якщо у змісті підручників уміщено достатньо інформації про країну мови, що вивчається, то інформація про рідну країну та її культуру (краєзнавчий компонент) під час висвітлення окремих тем згадується фрагментарно. У таких випадках, як правило, має здійснюватися опора на навчальний і життєвий досвід учнів, набутий ними під час вивчення інших навчальних предметів (міжпредметні зв'язки), а досвід іншомовного спілкування, зокрема засвоєні мовні одиниці, мають слугувати засобами комунікації в межах конкретних тем. З іншого боку, учитель може використовувати додаткові дидактичні матеріали, які містять краєзнавчий матеріал і можуть доповнити зміст відповідної теми.

Завдання на порівняння рідної та іншої культури доцільно практикувати вже на початковому етапі навчання в межах тем, що вивчаються. Якщо у змісті підручника такі завдання не передбачено, то вчителю доцільно самостійно ініціювати відповідну комунікативну ситуацію в межах тієї теми, що вивчається. Наприклад, під час опрацювання теми «Свята», доцільно заохочувати учнів пояснити уявному іноземному другові, як святкують Різдво в Україні, у процесі вивчення теми «Їжа» доцільно проаналізувати кулінарні уподобання власного народу тощо.

Оскільки кожна культура має особливості, не властиві іншим культурам, та які подекуди можуть стати причиною непорозуміння, в основній і старшій школі варто зосереджувати увагу на виявленні таких відмінностей та попередженні негативних ситуацій. Зокрема, доцільно використовувати завдання типу «медіація» (*mediation* — посередництво), під якою розуміють ситуацію комунікативної взаємодії, спрямовану на передачу змісту повідомлення в усній чи письмовій формі, на подолання лінгвістичних, культурних бар'єрів і досягнення мети спілкування. Під час виконання таких завдань учень відіграє роль посередника між представником іншої культури та власною культурою, намагаючись усунути розбіжності, які перешкоджають взаєморозумінню з носієм іншої культури. На основі знань двох культур і потреб реципієнта посередник вирішує, що і як має бути передано, щоб забезпечити оптимальний результат. У процесі продукування повідомлення мовою перекладу учень-медіатор ураховує всі компоненти комунікативної ситуації та мету спілкування.

Такі ситуації можуть виникати в будь-якій сфері комунікації. Відтак, для їх моделювання попередньо, під час підготовки до уроку, учителям необхідно прогнозувати, які саме аспекти можуть стати на заваді безперешкодній комунікації, і використовувати ситуативну взаємодію учнів на уроці з метою попередження їх у майбутньому. Для прикладу: під час вивчення теми «Погода, довкілля» можливим уявляється змоделювати ситуацію, у якій американцю, який звик до вимірювання температури за шкалою Фаренгейта, необхідно пояснити прогноз погоди, у якому температуру було вказано у градусах Цельсія. Під час вивчення тем «Їжа, харчування» в основній і старшій школі ефективним може бути завдання пояснити іноземцю страви з меню ресторану національної кухні. Подібні завдання можуть стосуватися особливостей поведінки людей відповідно до різних побутових ситуацій (наприклад, правила поведінки у школі, громадських закладах тощо).



Виконуючи завдання з медіації, учень вправляється у продуктивному використанні мовних і мовленнєвих засобів, навчається знаходити альтернативні засоби вираження власних думок, зокрема в умовах дефіциту необхідних для цього мовних засобів. Такі ситуації дають змогу критично переосмислювати спільне та відмінне в різних культурах і підготуватися до різних ситуацій комунікативної взаємодії.

Якщо такі завдання не передбачено змістом підручника, то вчителів доцільно самостійно підготувати їх і використовувати в контексті змісту відповідних тем.

### **Формування соціокультурної компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів у процесі навчання іноземних мов**

Мета навчання іноземної мови — використовувати її як інструмент у діалозі культур і цивілізацій сучасного світу — загострює особливу увагу до соціокультурного складника іншомовної комунікативної компетентності. Оволодіння соціокультурною компетентністю передбачає засвоєння необхідного мінімуму соціокультурних знань, а також навичок і вмінь узгоджувати свою поведінку відповідно до цих знань.

Соціокультурний компонент змісту навчання іноземних мов знайомить учнів із різними аспектами життя їхніх зарубіжних однолітків, історією та сучасністю країни, мова якої вивчається, поглиблюючи й диференціюючи уявлення школярів про дійсність. Цей компонент змісту становить країнознавчу і лінгвокраїнознавчу компетентності. *Країнознавча компетентність* — це знання учнів про культуру країни, мова якої вивчається (знання історії, географії, економіки, державного устрою, особливостей побуту, традицій і звичаїв країни). *Лінгвокраїнознавча компетентність* передбачає оволодіння учнями особливостями мовленнєвої та немовленнєвої (міміка, жести, що супроводжують висловлювання) поведінки носіїв мови в певних ситуаціях спілкування, тобто сформованість в учнів цілісної системи уявлень про національно-культурні особливості країни, що дозволяє асоціювати з мовною одиницею ту саму інформацію, що й носії мови, і в такий спосіб досягати повноцінної комунікації.

Оволодіваючи іноземною мовою, учні знайомляться зі світом іншої культури. Розвиток країнознавчої мотивації, в основі якої лежить інтерес до життя однолітків за кордоном, до народу країни, мова якої вивчається, є однією з основних цільових настанов у методиці навчання іноземних мов. Її успішній реалізації сприяє різноманітний навчальний матеріал, який у цікавій формі відображає життя зарубіжних однолітків. Він формує емоції та образно-художню пам'ять учнів, стимулює їхнє образне мислення, розвиває смаки й почуття.

Формування соціокультурної компетентності буде успішним за умови систематичного виконання вправ і завдань, які передбачають розвиток таких умінь:

- ♦ формувати позитивне ставлення до культури народів, мови яких вивчаються;
- ♦ проводити паралелі між двома культурами;
- ♦ вибирати соціокультурні явища відповідно до завдання вчителя;
- ♦ оцінювати соціокультурні події та знаходити відмінності;
- ♦ формувати асоціативні вміння й естетичні почуття;
- ♦ коментувати іншомовний матеріал соціокультурного змісту, висловлюючи при цьому власну думку;
- ♦ висловлювати своє ставлення до важливих подій іншомовної культури;

- ♦ інтерпретувати соціокультурну інформацію для формування вмінь критичного мислення;
- ♦ виконувати завдання соціокультурного змісту в умовно-комунікативних ситуаціях тощо.

У початковій школі вже з перших уроків учнів варто знайомити із соціокультурними особливостями країни, мова якої вивчається: вони вивчають імена зарубіжних однолітків, знайомляться з назвою країни, мова якої вивчається, зі столицею та її визначними пам'ятками, назвою грошових знаків, оволодівають зразками іншомовного фольклору (римування, вірші, лічилки, пісні), знайомляться з іменами письменників і назвами їхніх творів, отримують інформацію про деякі свята, традиції і звичаї, пов'язані з цими святами.

Засобами вербальної наочності під час навчання іноземних мов у початковій школі є вірші, казки, оповідання, на матеріалі яких учні виконують пошукові та творчі завдання, знаходять інформацію для використання в рольових іграх, драматизації чи проєктній роботі. Одним із прийомів може бути використання автентичних віршів із тем, які вивчаються. Вірші легко і з цікавістю заучуються дітьми, їх можна інсценувати, розігрувати, розповідати напам'ять у формі змагання і навіть складати власні.

На другому-третьому році навчання іноземних мов учні починають знайомитися з літературою мови, яка вивчається. Окрім читання, перекладу, драматизації окремих уривків учні можуть порівнювати, наприклад, ту чи іншу іноземну казку, її героїв із наявними в рідній мові еквівалентами. Через розбіжності деталей в українській та іноземній літературі діти пізнаватимуть несхожість світосприйняття, менталітету, культури двох народів.

Робота із прислів'ями і приказками, які містяться в підручниках з іноземних мов або ж дібрані вчителем, не лише сприятиме збагаченню словникового запасу молодших школярів, а й занурить їх у культурну й національну різноманітність світу, навчить відчувати спільне й особливе в кожній культурі й мові, краще і глибше розуміти один одного, виховає повагу до іншого та стане джерелом формування соціокультурної компетентності учнів на ранньому етапі навчання іноземних мов. Переклад, пошук українських еквівалентів, порівняння різних способів вираження однієї й тієї ж думки також сприятиме формуванню соціокультурної компетентності учнів.

Для молодшого шкільного віку характерні яскрава образність, безпосередність сприйняття, легкість входження в різні образи, тому на ранньому етапі оволодіння іноземною мовою найбільш ефективною формою навчання є гра. За допомогою гри у школярів розвивається інтерес до іншомовного спілкування, застосовуються елементи культури спілкування, здійснюється інтернаціональне, естетичне виховання, створюється іншомовна інформаційна база, формуються мовні механізми. Ураховуючи психологічні та вікові особливості молодшого шкільного віку, на уроках доцільно використовувати ігрові технології як важливий методичний прийом. Гра на уроці дозволяє створювати ситуації, у яких учні не зможуть «відмовчатися», гра може зробити захоплюючим вивчення навіть не дуже цікавого і складного лінгвокраїнознавчого матеріалу. Наведено приклади деяких ігор:

1. Гра «Доміно». Декілька команд отримують однакові комплекти карток із зображеннями предметів, осіб або істот і карток зі словами, що їх позначають. Кожен з учасників бере собі кілька карток, так щоб у всіх гравців команди їх

було порівну. Гравці «ходять» по черзі, зіставляючи картку із зображеннями з відповідною карткою зі словом. За відсутності в учасника необхідної картки, хід переходить до наступного гравця. Усі команди одночасно виконують завдання на швидкість. Лексику в цій грі можна використовувати з будь-якої теми про країну, мова якої вивчається, наприклад: «Тварини», «Їжа», «Свята» тощо.

2. Гра «Що в посылці?» до теми «Різдво». Передбачається, що до дітей напередодні приїжджав гість із закордону і розповідав про особливості святкування Різдва в його країні. Учитель повідомляє дітям, що гостю в Україні дуже сподобалося, він хотів би віддячити за теплий прийом і надіслав посылку. У ній знаходиться подарунок на Різдво. Але гість просив не віддавати його просто так, — учні мають відгадати, що там знаходиться. Для цього потрібно згадати, що мешканці цієї країни дарують один одному на Різдво, чим прикрашають свої будинки, ялинку тощо.

3. Гра «Актори» до теми «Спорт у країні, мова якої вивчається». Дві команди стають обличчям одна до одної. Кожна команди вибирає «актора», який зображає певний вид спорту, спортивну дію або гру. Наприклад, «актор» з 1-ої команди зображує, що він їде на велосипеді. Члени іншої команди відгадують.

В **основній школі** формування соціокультурної компетентності переходить в нову площину: учні не тільки отримують інформацію, знайомляться, вивчають її, а й порівнюють різні аспекти країнознавства: географію, історію, тісно пов'язані з ними питання культури, традицій і звичаїв різних народів. Помітно зростає обсяг навчального матеріалу, у тому числі того, який сприяє формуванню соціокультурної компетентності. Чіткіше проявляється функція іноземної мови як засобу міжкультурного спілкування і як інструменту в діалозі культур і цивілізацій сучасного світу. Оволодіння іноземною мовою все частіше розглядається не як накопичення певної суми знань про мову, а як певний рівень сформованості навичок і вмінь використовувати її для усного і писемного спілкування, як механізм пізнання інших народів і культур. Тематика для спілкування охоплює різноманітні галузі знань, серед них і ті, що були об'єктом вивчення на уроках з інших навчальних предметів, і з власного життєвого досвіду. Зростає доля самостійної роботи учнів, урізноманітнюються види навчальної діяльності, активно використовуються мовленнєві ситуації, що наближають навчальне спілкування до реальних умов. Учні оволодівають уміннями читати різножанрову літературу, розуміти радіо- і телепрограми доступного рівня складності відповідно до їхнього навчального досвіду.

Для успішного формування соціокультурної компетентності доцільно використовувати раціональну систему вправ і завдань, яка б сприяла поетапній організації процесу навчання. Ця система має забезпечити як добір вправ і завдань, які сприятимуть розвитку навичок і вмінь вживання соціокультурного матеріалу, так і певну послідовність цих вправ і завдань, а також регулярність їх виконання в усіх видах мовленнєвої діяльності. Вправи і завдання соціокультурного спрямування мають відповідати розробленим у методиці критеріям, а саме: бути комунікативними, орієнтованими на учня, мовними і мовленнєвими, усними і письмовими, одномовними.

Такі вправи і завдання мають підпорядковуватися етапам формування й удосконалення соціокультурної компетентності: 1-й етап — введення в соціокультурне середовище; 2-й етап — виконання соціокультурних завдань із використанням опор; 3-й етап — самостійне інтерпретування соціокультурних реалій.

На всіх етапах важлива роль відводиться мотивації з боку вчителя, який зацікавив би учнів соціокультурною проблемою, дібрав би відповідний матеріал і розробив вправи й завдання комунікативного характеру. Доцільно такі вправи й завдання виконувати парами, мікро- або макрогрупами, застосовувати інтерактивні технології, не обмежувати спілкування режимом учитель-учень, а й заохочувати процес учіння між учнями.

У зв'язку з уведенням соціокультурного компоненту навчання іноземних мов, гостро постає проблема автентичності мовного середовища, яка вирішується за допомогою застосування автентичних текстів як одиниць спілкування. Під час ознайомлення з інформацією культурологічного та країнознавчого характеру учні засвоюють особливості іншої культури й аналізуючи їх, учаться краще розуміти власну культуру. Але не лише навчальні тексти можна використовувати як автентичний матеріал. Велика різноманітність прагматичних матеріалів: газети, квитки, афіші, етикетки, рекламні проспекти з туризму тощо допомагають створювати життєві ситуації, вирішувати проблеми з різних сфер спілкування (навчально-професійної, спортивної, сімейно-побутової тощо). Їх особливість полягає в тому, що вони забезпечують спілкування з реальними предметами.

Ефективним прийомом для залучення школярів до культури країни, мова якої вивчається, є драматизація. Вона дозволить учням побувати в ролі іншомовного персонажа, певним чином відчутти на собі деякі особливості його життя.

Ще одним засобом формування соціокультурної компетентності учнів є використання відеоматеріалів — свого роду культурних портретів країни, мова якої вивчається. Завдяки їм учні зможуть побачити ландшафти і визначні пам'ятки країни, спостерігати процес свята, обряду, моделі поведінки людей в повсякденному житті, наприклад, у кафе і в магазині, на вокзалі, на дні народження, на прийомі у лікаря тощо.

У старшій школі учні можуть самостійно або з допомогою вчителя створювати різні соціокультурні проекти. Метод проектів як засіб формування соціокультурної компетентності учнів на заняттях з іноземної мови можна визначити як сукупність пошуково-дослідницьких, проблемних, творчих прийомів, що використовуються у процесі викладання іноземних мов у загальноосвітній школі та забезпечують покращення рівня мовленнєвої підготовки старшокласників і поглиблення їхніх знань про історію та культуру країн, мови яких вивчаються.

Організація проектної діяльності складається з підготовчого, основного й заключного етапів. На підготовчому етапі відбувається планування вчителем і всіма учасниками власної роботи над проектом. Основний етап передбачає самоорганізацію роботи в мікрогрупі, тобто планування роботи без участі вчителя (розподіл обов'язків між членами мікрогрупи, установа термінів виконання завдань, визначення форм і порядку звітності тощо). Кінцевою метою заключного етапу виступає презентація (захист), аналіз і оцінювання проектної діяльності.

На підготовчому етапі доцільно дотримуватися таких етапів:

- 1) визначення характеру майбутньої роботи, її мети і теми, консультація учнів, допомога у формулюванні теми проекту тощо;
- 2) ознайомлення із суттю проекту й основними етапами його проведення.

На заключному етапі роботи відбувається презентація й оцінювання проекту. Під час представлення результатів виконаної роботи кожна група презентує свій

проект не більше 10–15 хвилин; під час презентації учні використовують демонстраційні матеріали, які сприяють кращому сприйняттю змісту повідомлення; у презентації проектів беруть участь усі члени групи, що є переконливим свідченням роботи кожного з членів групи над проектом.

Успішність виконання учнями проекту соціокультурного характеру доцільно визначати за такими критеріями: а) завершеність (відповідність дібраної інформації поставленій меті); б) зрозумілість (логічність і послідовність розміщення інформації); в) інформативність (достовірність інформації, наявність ключових фактів); г) доказовість (різноманітність джерельної бази проекту); ґ) наочність (використання технічних засобів навчання під час підготовки та презентації проекту); д) характер представлення проекту (активність кожного учасника, естетичність оформлення презентації тощо).

Ураховуючи психологічні особливості старшокласників, їхні інтереси, учитель може використовувати на уроках пісні, відеозаписи різних подій або програм, фрагменти (відео)фільмів. Досить перспективним може бути використання комп'ютерних і мультимедійних технологій, які сприятимуть розвитку в учнів умінь аналізувати, оцінювати отриману інформацію, узагальнювати і робити висновки. Наприклад, Інтернет надає можливість знаходити потрібну інформацію, спілкуватися з однолітками з різних країн (листування, Скайп тощо).

**Позакласна робота** з метою формування соціокультурної компетентності учнів на всіх етапах навчання сприятиме сталому інтересу школярів до іноземних мов. Матеріал для такої роботи має бути цікавим і може бути складнішим, ніж матеріал обов'язкового курсу. Участь школярів у різних формах позакласної роботи допомагатиме їм подолати скутість і мовні бар'єри під час спілкування іноземною мовою.

Індивідуальну позакласну роботу доцільно проводити з окремими учнями, які можуть підготувати повідомлення, доповіді про країну, мова якої вивчається, про визначні дати і події, про видатних людей; можуть розповідати вірші, співавши пісні, виразно читати уривки з літературних творів іноземною мовою; можуть виготовляти наочні посібники, оформляти стінгазети, альбоми, стенди тощо.

Групову форму позакласної роботи доцільно організовувати з постійним складом учнівського контингенту, пов'язаного спільними інтересами. До цієї форми можна віднести різноманітні гуртки: вокальні, драматичні, позакласного читання, для перекладачів, філателістів тощо. Можна організовувати комбіновані гуртки, де відбуватиметься поєднання різних видів діяльності: розучування пісень класами, хоровими групами; підготовка театральних вистав іноземними мовами; інсценування іноземними мовами казок із молодшими класами; здійснення роботи з позакласного читання; перегляд (відео)фільмів із подальшим обговоренням тощо.

Масові форми позакласної роботи доцільно проводити під керівництвом класного керівника, учителів іноземних мов і заступника директора з позакласної роботи. До таких форм можна віднести: художню самодіяльність, шкільні фестивалі, конкурси, вікторини, карнавали, тематичні вечори тощо іноземними мовами. Ці заходи проводяться епізодично, але за планом учителів іноземних мов. Для шкільної практики можна запропонувати такі форми позакласної роботи з іноземних мов: 1) змагальні: «Що, де, коли?», Олімпіади, вікторини, конкурси, ігри тощо; 2) з використанням засобів масової інформації (читання газет, випуск шкільного журналу «Розмовляємо англійською/німецькою/іспанською/

французькою», учнівської газети іноземними мовами з повідомленнями, наприклад, про видатних художників, композиторів, учених, винахідників тощо); 3) культурно-масові (КВК, «Тиждень іноземної мови», театралізовані вистави, інсценування, дискотеки, перегляди фільмів, екскурсії, зокрема й віртуальні, відвідування музеїв, визначних місць тощо), 4) політико-масові (класні години, шкільні збори, зустрічі з видатними людьми села/міста/регіону, з учителями року, інформаційні уроки, «уроки мужності», прес-конференції, семінари тощо).

Отже, процес формування соціокультурної компетентності є актуальним на будь-якому етапі розвитку дитини, допомагає учневі зануритися в культурний контекст країни, мова якої вивчається, брати активну участь у діалозі культур, а також розширювати власний кругозір. Вправи і завдання, орієнтовані на формування соціокультурної компетентності, лише підвищують інтерес учнів до навчального процесу, адже на уроках можна застосовувати аудіо- та відеоматеріали з автентичним мовленням, тексти, які вміщують соціокультурний компонент. Рівень підготовки самих учнів дозволить застосовувати різні комплекси вправ і завдань, спрямованих на формування соціокультурної компетентності в різних видах мовленнєвої діяльності. Соціокультурний компонент сприятиме формуванню в учнів цілісної системи уявлень про національно-культурні особливості країни, мова якої вивчається.

### **Педагогічні технології навчання як засоби оволодіння іноземною комунікацією**

Важлива роль в успішному оволодінні іноземною мовою належить педагогічним технологіям навчання. Формування компетентностей, зазначених у нових навчальних програмах з іноземних мов, передбачає застосування нових технологій і форм реалізації навчально-виховної роботи. Вибір сучасних освітніх технологій та інтерактивних методів навчання повинен корелюватися з компетентностями, що формуються.

Найпоширенішими інтерактивними видами педагогічних технологій, що використовуються у процесі опанування іноземної мови в сучасній школі, є навчання у співпраці, дискусія, «мозковий штурм», рольова гра, проблемно-ситуативний метод, метод проєктів, інтелект-карта, мовний портфель.

**Навчання у співпраці** передбачає спільну діяльність учнів для конструювання і продукування нових знань, а не споживання їх у готовому вигляді. Цей метод відповідає особистісно орієнтованому підходу, оскільки передбачає рефлексію, вибірковість, відповідальність та автономність школяра, а відтак — його постійну самоосвіту й саморозвиток. В основі методу лежить діяльнісний підхід, а метою навчання є не предметні знання, а всі ключові компетентності в комплексі. Учитель має можливість використовувати декілька видів методу навчання у співпраці, котрі відрізняються постановкою навчальних завдань та організаційними формами, зокрема: *навчання в команді* (особливу увагу варто приділяти груповим цілям та успіху всієї команди); *індивідуально-груповий підхід* (метод є ефективним для засвоєння нового матеріалу); *індивідуалізація навчання в командах* (особливо дієвим є при роботі над домашнім читанням); *командно-ігровий підхід* (потребує організації «турнірних столів» із різними тестами); *навчаємося разом* (організація роботи груп над різними завданнями, які становлять єдине ціле); *«пилка/ажурна пилка»* (виконання завдання кожним членом групи з подальшим обміном інформацією як експертів з цього питання) тощо.

Вивчення, наприклад, у 5-му класі теми «Свята і традиції» (у різних країнах) можна провести в малих групах із 3–4 осіб (кожна група обирає свято із декількох запропонованих учителем, про яке учні найбільше знають і яке їм подобається; протягом визначеного часу (15–20 хв.) учасники повинні обговорити обране свято і придумати запитання для інших груп).

Уміння вести *дискусію* і брати участь у ній є таким же базовим умінням, як уміння разом працювати над поставленим завданням. У процесі навчання іноземної мови на етапі творчого застосування вміння вести дискусію в діалозі або полілозі, уміння аргументувати свою точку зору, уміння слухати, і, головне, чути співрозмовника, опонента — надзвичайно важливі вміння, котрі сприяють формуванню як комунікативної компетентності, так і соціокультурної, соціолінгвістичної. Для організації навчальної дискусії вчителю варто пропонувати проблемні ситуації, або проблемні запитання. Дуже важливо дати учням відповідні пам'ятки, правила ведення дискусій (в основній школі можна і рідною мовою).

Під час підготовки та проведення дискусії на уроках іноземної мови важливо: створити атмосферу доброзичливого спілкування, відкритості та щирості у висловлюванні своїх думок; підготувати цікаві для обговорення проблеми, проблемні ситуації з тематики, що вивчається, і посильні для учнів; учителю брати участь у дискусії на рівних засадах з учнями, час від часу стимулюючи її навідними «провокаційними» запитаннями; будь-які утруднення в мовному матеріалі розв'язувати відразу ж, підказуючи потрібне слово чи структуру; стежити за дотриманням правил культури спілкування.

Наприклад, у процесі вивчення в 9-му класі теми «Молодіжна культура» можна провести дискусію-конференцію «Молодь і конфлікти» з обговоренням питань: Чи часто у вас трапляються конфлікти? З ким ви найчастіше конфліктуєте? Чи можливо уникнути конфліктів? Пояснити, чому мирне вирішення конфлікту є важливим. Дати пораду людям, як уникати конфліктів тощо. На початку дискусії доцільно застосувати методiku «Мозковий штурм».

**Мозковий штурм** (мозкова атака, брейнсторм), як інтерактивну технологію колективного обговорення, доцільно широко використовувати для генерування неординарного вирішення проблеми на основі стимулювання творчої активності школярів. Сутність цього методу полягає в тому, що процес висунення ідей відокремлено від процесу їх критичної оцінки та відбору. Необхідними умовами цієї технології є: вибір проблеми/теми для обговорення; вільні висловлювання та фіксація якомога більше ідей з проблеми; відсутність будь-якої критики; однакові права для всіх учасників щодо висловлювання своїх думок; обговорення й оцінка запропонованих ідей. Для активізації процесу генерування ідей у ході «мозкового штурму» рекомендується використовувати прийоми *інверсії* (зроби навпаки), *аналогії* (зроби так, як в іншому рішенні), *емпатії* (уважай себе частиною завдання, з'ясуй при цьому свої почуття й відчуття), *фантазії* (зроби щось фантастичне).

«Мозковий штурм» можна провести, наприклад, у процесі вивчення теми «Спорт» у 7-му класі (клас розділити на дві групи, одна з яких записує іноземною мовою переваги спорту, інша — його недоліки, а потім усі обмінюються своїми думками).

**Рольова гра** займає особливе місце в навчанні школярів іноземних мов, оскільки дозволяє помітно активізувати навчальний процес, зробити його осо-

бистісно значущим для учнів, а головне, дає можливість активізувати їхню мовленнєво-мислительну діяльність. У межах концепції компетентнісного й особистісно орієнтованого підходів найбільше підходять рольові ситуативні ігри проблемного спрямування. На відміну від дискусії у процесі рольової гри її учасники ніби «проживають» ситуацію, приймаючи на себе ролі персонажів, які потрапили в цю ситуацію. Тут можливі елементи суперечки, дискусії, але вони ведуться не від імені самого учня, а від імені його персонажу, що допомагає школярам звільнитися від власних комплексів. Рольові ігри можуть виступати самостійною технологією, або бути конструктивним елементом інших технологій, наприклад, у ході захисту проекту.

Зокрема, при вивченні теми «Музика» у 8-му класі доцільно організувати проведення ток-шоу «Музика в нашому житті» у такий спосіб: 1) розминка (бесіда з учнями про те, які стилі музики вони знають, яку роль музика відіграє в житті, яких співаків можна запросити на ток-шоу тощо); 2) об'єднання учнів у групи (учитель з учнями складають план і поетапну програму проведення ток-шоу); 3) робота у групах (добір інформації про музику для інтерв'ю із «запрошеними», визначення стилів музики, підготовка можливих запитань, робочих варіантів виступів); 4) проведення ток-шоу; 5) рефлексія.

**Проблемно-ситуативний метод** (кейс-метод) стимулює учнів до активної мовленнєвої діяльності, самостійного мислення. Ця технологія передбачає: наявність опису якоїсь реальної події, що містить в собі певну проблему/проблеми; необхідність всебічного розгляду цієї події, її всебічного аналізу; виявлення прихованих проблем різного плану; прогнозування можливих наслідків цієї події. Обговорення можна розпочинати так само як у дискусіях, із мозкового штурму, а потім запропонувати обговорити цю ситуацію в малих групах, можливо, навіть із використанням технології контрверсії, тобто розгляду альтернативних точок зору. Думки малих груп виносяться на обговорення всієї групи, а вчитель підводить підсумки обговорення. У результаті школярам доречно запропонувати написати невелике есе з цієї проблеми.

Кейс-метод варто, наприклад, застосувати у процесі оволодіння у 8–9-х класах темою «Засоби масової інформації» (зокрема, правила безпечної поведінки он-лайн), або у 6–7 класах — темою «Харчування» (різні способи приготування їжі для збереження здоров'я).

**Метод проектів** дає можливість учням проявляти самостійність у плануванні, організації та контролі своєї навчально-пізнавальної діяльності, результатом якої є створення певного продукту. Цей метод спрямований на розвиток пізнавальних, творчих інтересів школярів та їхнього критичного мислення, умінь самостійно конструювати свої знання, орієнтуватися в інформаційному просторі. Метод проектів завжди орієнтований на самостійну діяльність учнів — індивідуальну, парну, групову, котру школярі виконують протягом певного відрізка часу. Для практики навчання іноземних мов найбільший інтерес викликають міжнародні телекомунікаційні проекти на основі інтернет-технологій, які варто організувати між учнями — носіями мови й українськими школярами. У такий спосіб створюється природне мовленнєве середовище і, відповідно, висока мотивація на рівні потреби в точному розумінні партнерів, у донесенні до них власних думок, висловлених іноземною мовою. У проектній діяльності надзвичайно важливо володіти вміннями рефлексії, тобто самооцінки й об'єктивної оцінки дій інших учасників проекту.



Проектні роботи можна рекомендувати практично з кожної теми, передбаченої в навчальних програмах з іноземних мов для 5–9 класів.

**Інтелект-карту** (ментальну карту, карту розуму, карту знань, карту пам'яті) доцільно використовувати для «мозкового штурму», творчого мислення, організації та фіксації ідей, аналізу й упорядкування інформації та альтернативних записів. Інтелект-карта є своєрідним способом зображення процесу системного мислення за допомогою схем, тобто це технологія зображення інформації у графічному вигляді. Робота з нею сприяє формуванню іншомовного монологічного мовлення, мимовільному запам'ятовуванню навчальної інформації, тривалому утриманню в пам'яті змісту навчальних текстів, підвищенню мотивації, а отже — володінню іноземною мовою як засобом спілкування.

Створення інтелект-карт буде корисним у процесі вивчення, наприклад, таких тем: «Література», «Кіно і театр», «Спорт», «Засоби масової інформації», «Робота і професії». Так, у процесі вивчення у 8-му класі теми «Україна» (перелік місць для екотуризму) можна, наприклад, створити інтелект-карту «Зелений туризм у Карпатах»: Коломия, Яремче, Буковель, Драгобрат, Ворохта, Шешори, Космач.

Іншими прийомами інтерактивного навчання, котрі доцільно використовувати на уроках іноземних мов, є: «мікрофон», «асоціативний куц», «ажурна пилка», «дерево рішень», «акваріум», метод «ПРЕС» тощо.

**Мовний портфель** (портфоліо) є сучасною ефективною формою фіксації, накопичення й оцінювання індивідуальних досягнень школярів у різних видах освітньої діяльності за певний період часу. Він належить до розряду автентичних індивідуалізованих оцінок, орієнтований не лише і не стільки на процес оцінювання навчальних успіхів учня, як на самооцінювання, удосконалення та індивідуалізацію процесу навчання. Мовний портфель є пакетом документів, який дозволяє учневі самостійно (або спільно з учителем) фіксувати й оцінювати свої досягнення та досвід в оволодінні іноземною мовою незалежно від методів і засобів навчання, що використовуються. Учнів доцільно привчати до роботи з мовним портфелем, починаючи з початкової школи.

У процесі роботи з мовним портфелем учителям доцільно дотримуватися основних принципів цієї педагогічної технології: самооцінка результатів (проміжних і підсумкових) оволодіння всіма складниками комунікативної компетентності, чотирма видами мовленнєвої діяльності, загальнонавчальними і компенсаторними вміннями; уміння учнем приймати самостійні рішення у процесі індивідуальної та групової діяльності, прогнозувати наслідки рішень, що приймаються; уміння спільної роботи в малих групах: активної участі в дискусіях, проектах, уміння аргументовано й дохідливо висловлювати свою позицію, з повагою ставитися до думки партнера; систематичність і регулярність самомоніторингу, тобто достатньо послідовне відстеження власних успіхів в галузі оволодіння іноземною мовою; структуризація матеріалів портфеля учня, логічність, лаконічність усіх письмових пояснень; акуратність та естетичність оформлення портфеля; цілісність, тематична завершеність матеріалів портфеля; наочність та обґрунтованість презентації портфеля школяра.

**Інтернет-технології в навчанні учнів основної школи іноземних мов**

Важлива роль у практиці навчання іноземних мов, зокрема у формуванні іншомовної комунікативної компетентності учнів належить Інтернету, його інформаційним ресурсам і послугам. Сучасному спеціалістові в будь-якій галузі знань важливо вміти здобувати потрібну інформацію з різних джерел (друкованих, звукових, електронних), вміти її аналізувати, виявляти основну думку, вибудовувати факти в логічній послідовності для аргументації своєї точки зору, вступати в діалог зі співрозмовником і спільно вирішувати проблеми тощо. До різних форм Інтернет-комунікації належать засоби синхронної комунікації, які надають можливість спілкуватись в режимі реального часу (чати, відеочати, аудіочати), і засоби асинхронної комунікації, котрі дозволяють обмінюватися інформацією із певною часовою затримкою (форуми, електронна пошта, сайти, блоги, відео- і веб-конференції). Елементарні вміння роботи з Інтернетом доцільно прививати учням, починаючи з початкової школи.

Для формування інтелектуальних умінь критичного мислення недостатньо матеріалів, що містяться в підручниках і навчальних посібниках, які, крім того, швидко застарівають. З появою Інтернету в учителя виникла реальна можливість створення природного мовного середовища, вільного доступу до найрізноманітніших навчальних і довідкових матеріалів. Учням доцільно роз'яснювати, що Інтернет для них є, насамперед, діалогом культур, реальною практикою в міжкультурному спілкуванні, можливістю у процесі спільних зі своїми ровесниками проектів знайомитися не лише з лінгвістичними і соціолінгвістичними особливостями мови, що вивчається, а й з культурою іншого народу.

Інформаційні ресурси мережі Інтернет містять текстовий, аудіо- й відеоматеріал із різної тематики різними іноземними мовами. Навчальні Інтернет-ресурси створюються винятково для навчальних цілей як засіб пошуку інформації та доступу до знань. Пошукові системи «WWW» дозволяють учителям використовувати на уроках автентичні аудіо-, відео- й текстові матеріали, знайомитися з художніми творами зарубіжних письменників, прилучатися до культури країни, мова якої вивчається, тощо.

Усі види навчальної роботи з іншомовними Інтернет-ресурсами доцільно спрямовувати на: здобуття школярами реального досвіду міжкультурного спілкування іноземною мовою; збагачення їхніх гуманітарних знань (зокрема, про історію й культуру країни, мова якої вивчається); розвиток умінь орієнтуватися в сучасному іншомовному середовищі, використовуючи мультимедійні ресурси і комп'ютерні технології для опрацювання, передачі, систематизації інформації та створення баз даних, презентації результатів пізнавальної і практичної діяльності; здійснення пошуку, систематизації та узагальнення інформації; розвиток іншомовних умінь спілкуватися у віртуальному просторі. Перераховані фактори сприятимуть формуванню інформаційно-цифрової компетентності, передбаченої навчальною програмою.

Проте варто пам'ятати, що Інтернет може надати істотну допомогу в навчанні іноземних мов лише за умови використання сучасних проблемних методів: дискусій (діалогів, полілогів), проектних методів (у тому числі міжнародних телекомунікаційних проектів із носіями мови), ситуативного аналізу, роботи в малих групах тощо. Важливу роль у сучасній мовній освіті повинні відігравати методи створення вторинних текстів (рефератів, анотацій, перекладів, конспектів тощо) на основі прочитаного або почутого.

На допомогу педагогам створено методичний портал (<http://methodportal.com/node/2502>), який містить безліч посилань на Інтернет-ресурси для вчителів іноземних мов. Щоб мати можливість переглядати всі сторінки та файли, публікувати власні матеріали, отримувати сертифікати вчителю потрібно лише зареєструватися на цьому порталі.

### Особливості навчання іноземного читання учнів основної школи

В основній школі значна увага приділяється читанню іноземних текстів. Відповідно до нових програм з іноземних мов для 5–9 класів ЗНЗ (2017 р.) одним із завдань навчання іноземних мов із метою реалізації мети базової загальної середньої освіти визначено читання й розуміння різножанрових автентичних текстів і видів із різним рівнем розуміння змісту. Читання текстів іноземною мовою сприяє розвитку усного мовлення, збагачує словниковий запас, знайомить із культурою і літературою країни, мова якої вивчається, розвиває аналітичне мислення, формує світогляд школяра.

В основній школі розширюється різноманітність текстів, призначених для читання залежно від комунікативних завдань: *ознайомлювальне* (із розумінням основного змісту тексту); *переглядове* (із метою пошуку певної інформації); *вивчальне* (із повним розумінням змісту тексту); *пошукове* (із метою швидкого знаходження в тексті конкретної інформації). Навчання будь-якого виду читання має бути максимально наближеним до умов реального життя, у яких школярам можуть знадобитися ці вміння.

Окрім розміщених у підручниках текстів для різних видів читання, учитель може самостійно добирати окремі автентичні матеріали, котрі містять інформацію про побут, традиції, культуру, історію країни, мова якої вивчається; функціональні тексти (оголошення, реклами, рецепти, програм телебачення, інших прагматичних матеріалів); пізнавальні тексти (науково-популярні, публіцистичні, художні, а також тексти прагматичного характеру: інструкції, кулінарні рецепти тощо), що містять значущу для учнів інформацію, мовні та смислові труднощі тощо.

Учням варто пояснювати доцільність і важливість використання того чи іншого виду тексту. Зокрема, вміння ознайомлювального читання потрібні учневі для читання інформативних текстів науково-популярного та суспільно-політичного характеру: сторінки в Інтернеті, статті в газеті, виступу на науковій конференції. У реальному житті вміння переглядового читання можуть знадобитися школярам при перегляді телевізійної програми або рекламного проспекту іноземною мовою, знайомстві з меню, заголовком книжки. Пошукове читання потрібне учням для пошуку нового слова у словнику, номера телефону в довіднику, товару в каталозі, інформації про прибуття поїзду на табло залізничного вокзалу тощо.

У 5–7 класах учні читають зв'язні тексти переважно мовчки. До читання вголос доцільно вдаватися як до вправ із метою закріплення фонетичних навичок. Школярі вчать читати і розуміти тексти з різною глибиною проникнення в їх зміст. Допускаються короткі та більшого обсягу тексти (від 100 до 200 слів). Основною вимогою до них є відповідність віковим особливостям та інтересам учнів, їх освітня й виховна цінність.

Незважаючи на те, що всі види читання починають формуватися орієнтовно в один і той самий час (4–6 класи), у реальності існує певна прогресія їх роз-

витку. Зокрема, *ознайомлювальне читання* розвивається до кінця 4-го класу. У 5–7 класах цей вид читання формується повністю й удосконалюється: збільшується обсяг текстів, ускладнюється зміст інформації. У цих класах доцільно продовжувати навчання прийомів *вивчального читання*, для якого слід використовувати як спеціально призначені тексти, так і матеріали, що використовуються для ознайомлювального читання, але з визначенням інших комунікативних завдань. Важливе місце варто відводити *переглядовому й пошуковому* видам читання, елементів яких можна розпочинати навчати із 6-го класу. У процесі ускладнення інформації текстів, потрібно поступово утруднювати завдання *переглядового й пошукового читання*. При цьому питання про техніку читання та його швидкість не знімається, але вирішується паралельно й обов'язково. Це пов'язано з тим, що компетентність у читанні, яка формується і включає всі механізми цієї діяльності, охоплює як технічну сторону читання, так і змістовий його аспект.

У 8–9 класах уміння читання іншомовних текстів повинні бути сформовані. Тренування голосного читання носить епізодичний характер, за винятком тих випадків, коли окремі учні не володіють швидким читанням мовчки через несформованість навичок вимови. На цьому етапі автентичність матеріалу для читання є безумовною вимогою. Цілком допускається наявність у текстах проблемної інформації, котра забезпечує можливість обговорювати змістовий компонент в усному мовленні діяльності. Школярі повинні продовжувати вдосконалювати вміння в різних видах читання, що застосовувалися в 5–7 класах. Значну увагу варто приділяти розвиткові вмінь оцінювати одержану інформацію, коментувати зміст тексту, висловлювати власне ставлення до його змісту. Для читання варто пропонувати тексти більшого обсягу (до 250 слів), особливо це стосується *вивчального читання*. Належної уваги потребує розвиток прийомів смислової переробки тексту (аналіз, мовна здогадка, вибірковий переклад тощо).

У процесі роботи з будь-яким текстом (друкованим, звуковим, відео) виділяється три основні етапи: дотекстовий, текстовий і післятекстовий.

*Дотекстовий етап (етап антиципації)* передбачає активізацію загальних знань із проблеми, що висвітлюється в тексті; визначення мовленнєвого завдання для першого прочитання тексту; моделювання фонових знань, необхідних і достатніх для рецепції конкретного тексту; усунення ймовірних смислових і мовних труднощів його розуміння; формування навичок і вмінь читання та вироблення стратегії розуміння. Важливою умовою успішного проведення подальшої роботи з текстом є створення вчителем доброзичливої атмосфери у класі, тому учнів необхідно на цьому етапі зацікавити, створюючи тим самим позитивну мотивацію. Для цього можна використовувати різні прийоми роботи: «мозковий штурм», асоціації з ілюстрацією або заголовком тексту, виявлення наявних в учнів знань із проблем, порушених у тексті, відповіді на запитання тощо.

На дотекстовому етапі доречними будуть, насамперед, *завдання, спрямовані на роботу із заголовком тексту та використанням асоціацій, пов'язаних з автором і змістом тексту*, наприклад: ознайомитися з новою лексикою і припустити, про що йдеться в тексті; прочитати опорні слова й словосполучення та назвати тему тексту; здогадатися за ключовими словами про зміст тексту й дати йому заголовок; визначити тему тексту за ілюстраціями; прочитати заголовок і сказати, про що може йти мова в тексті; знайти в заголовку слово, що передає оцінку автора; спробувати відповісти на запропоновані запитання до читан-

ня тексту; знайти синоніми/антоніми серед поданих слів; прочитати речення/абзац і намагатися зрозуміти його значення, не зважаючи на незнайомі слова; знайти серед запропонованих слів іменник/прикметник/дієслово; прочитати й сказати, у якому часі вжито дієслово в першому/другому/останньому реченні; закінчити речення, використовуючи фрази в дужках; прочитати речення і замінити теперішній час на минулий/майбутній тощо.

**Текстовий етап** передбачає безпосередньо читання/презентацію тексту. У текстових завданнях учням доцільно пропонувати комунікативні настанови, які містять вказівки на вид читання, швидкість і необхідність виконання певних пізнавально-комунікативних завдань у процесі читання. Саме на цьому етапі розвиваються комунікативні навички й уміння читання, тому він є найбільш тривалим за часом. Періодично доцільно практикувати вибіркового переказу тексту близько до його змісту та від імені різних осіб.

Ефективність текстового етапу можна забезпечити виконанням *завдань на визначення теми тексту і на смислове прогнозування його змісту*, зокрема: прочитати перший абзац тексту і повідомити, про що йдеться (тема); прочитати перший абзац і знайти в ньому речення, що містить основну інформацію; прочитати текст до кінця і знайти в останньому абзаці речення, котре містить аргументацію головної думки (ідеї); прочитати текст і назвати слова, які несуть найбільше смислове навантаження; назвати речення, котрі найбільше співвідносяться за змістом із заголовком; прочитати абзац і сформулювати основну думку одним реченням; здогадатися про значення невідомих слів за контекстом; розмістити за порядком ілюстрації до тексту; прочитати текст і сказати, на скільки частин можна умовно розділити його; скласти список запитань до тексту тощо); прочитати текст і відзначити факти, на основі яких автор робить основні висновки; розмістити речення абзацу за ступенем важливості інформації; скоротити речення/абзаци/окремі фрагменти тексту, виключивши незначну інформацію; скласти скорочений варіант тексту з п'яти речень на основі вибору їх із запропонованих десяти; зробити висновок або резюме за змістом тексту; висловити своє ставлення до героїв/подій.

На *післятекстовому етапі* здійснюється перевірка розуміння прочитаного, навчання смислової переробки інформації тексту, контроль ступеня сформованості вмінь читання та ймовірного використання одержаної інформації в подальшому навчанні або майбутній професійній діяльності. Метою цього етапу є інтеграція читання з продуктивними комунікативними вміннями, а саме з говорінням і письмом. Тобто, учні мають можливість застосовувати одержані у процесі читання знання в різних мовленнєвих ситуаціях через організацію дискусій, рольових ігор, презентації, проведення опитування думок, написання листів, творів, резюме, есе тощо.

Для *післятекстового етапу* доцільними будуть передусім *завдання на оцінювання змісту тексту й контроль його розуміння*: висловити свою згоду/незгоду з оцінкою автором подій, фактів; розподілити запропоновані запитання в послідовності, котра відповідає змістові тексту; висловити головну ідею тексту, пояснити його назву; описати обставини, у яких жили персонажі; розповісти про почуття й думки героя в певний момент; прокоментувати авторську характеристику героїв, дати свою характеристику; придумати телефонну розмову/по Скайпу між героями; сказати, чи збігається ваша точка зору з авторською; виокремити цікаву інформацію з тексту й оцінити її; придумати інший заголовок

до тексту та пояснити свою думку; підібрати прислів'я, котре підходить за змістом до тексту; закінчити речення, використовуючи запропоновані варіанти; скласти план прочитаного тексту; визначити основний комунікативний намір автора тексту: повідомити нову інформацію, оцінити подію чи факт, переконати в чомусь читача тощо; назвати перераховані в тексті факти, про які дізналися вперше тощо.

Робота з різними видами читання та реалізація зазначених етапів і завдань до текстового матеріалу сприятимуть формуванню такого комунікативного вміння як зорове сприймання, визначеного навчальною програмою з іноземних мов для основної школи у процесі навчання читання. Зорове сприймання включає в себе: читання листів; читання для орієнтування; читання для отримання інформації та аргументування; читання інструкцій; читання для задоволення. Отже, після завершення курсу основної школи учні ЗНЗ мають досягти загальноосвітнього рівня А2+ за шкалою Ради Європи, який передбачає розуміння коротких простих текстів на знайомі теми конкретного типу, побудованих на основі широковживаного мовного матеріалу, пов'язаного з побутом і навчанням. Рівень оволодіння іноземною мовою учнів спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземної мови має відповідати показнику В1, а комунікативне вміння в зоровому сприйманні — умінню читати із задовільним рівнем розуміння прості тексти, в яких викладено факти, що стосуються сфери інтересів школярів. Якість навчальних досягнень випускників 9-х класів, які вивчали іноземну мову як другу, має досягти показника А2, який передбачає розуміння школярами коротких простих текстів, що містять широковживану лексику, зокрема й інтернаціональні слова.